

Wstęp

Przed czytelnikami kolejny, dwunasty już numer rocznika „Komunizm. System – Ludzie – Dokumentacja”. Warto podkreślić, że objętościowo, tematycznie i merytorycznie jest to tom wyjątkowo obfity. Znajdują się w nim teksty dotyczące propagandy w okresie zimnej wojny, a także artykuły z dwóch konferencji naukowych, z których jedna się odbyła, a druga nie doszła niestety do skutku z powodu pandemii, co – jak się wydaje – powinno wzmóc zainteresowanie zamieszczonymi w tomie artykułami.

Głównym zagadnieniem omawianym w 12. numerze rocznika jest problematyka związana z prowadzeniem tzw. zimnej wojny, która rozpoczęła się niemal natychmiast po zakończeniu globalnego konfliktu z lat 1939–1945. Świat w szybkim tempie podzielił się wówczas na dwa, wrogo do siebie nastawione obozy, a napięcie między nimi gwałtownie eskalowało, grożąc przekształceniem się w otwarte starcie zbrojne. Ze zmiennym napięciem zimna wojna trwała do 1991 r. Choć zdarzały się okresy przejściowego złagodzenia konfliktu (odprężenie, *détente*), to trwały one niedługo, a po nich następowało znowu wzmoczenie wrogości między państwami socjalistycznymi a demokracjami zachodnimi. Otwarty konflikt między supermocarstwami i ich aliantami zastępowała poniekąd nieustępliwa walka w sferze propagandy. Szczególnie intensywnie wykorzystywał ją Związek Sowiecki, który we wszystkich dostępnych wówczas środkach masowego przekazu prowadził – trwającą niemal bez przerwy przez kilkadziesiąt lat – kampanię wrogości wymierzoną w przeciwników, zwłaszcza w kraje demokratyczne.

Komunizm w wydaniu sowieckim – u szczytu potęgi będący siłą władającą więcej niż jedną trzecią globu – dążył do stworzenia świata, który byłby posłuszny jego ideologii oraz zgodny z jej pryncypiami i założeniami. Jednym z najefektywniejszych narzędzi służących temu celowi była właśnie propaganda,

rozumiana jako sposoby oddziaływania na społeczeństwa w celu narzucenia im poglądów korzystnych z punktu widzenia rządzących komunistów, ale często skierowana także do światowej opinii publicznej. Stosowała ona całe spektrum środków perswazyjnych, od topornych i nachalnych (w postaci niekomplikowanych haseł) aż po rzadko się pojawiające dzieła o wysokich walorach literackich i artystycznych, subtelnie kuszące i przekonujące odbiorców do ideologii marksistowskiej. Wszystkie formy oddziaływań propagandowych były wszechobecne w przestrzeni publicznej.

Okres zimnej wojny został zainicjowany kilkoma wydarzeniami z przełomu 1946 i 1947 r. (m.in. słynnym przemówieniem Winstona Churchilla w Fulton), a skończył się w roku 1991, kiedy to rozpadł się Związek Sowiecki. W tym czasie wykorzystywano najprzeróżniejsze metody, techniki i środki masowego przekazu do głoszenia idei i poglądów zgodnych z własnym systemem politycznym (państwa demokratyczne także podejmowały działania propagandowe). Jednak uzależnione od ZSRS kraje Europy Środkowej i Wschodniej musiały prowadzić kampanie propagandowe i agitacyjne zgodnie z odgórnym nakazem przywódców Związku Sowieckiego.

Niewątpliwy szczyt „klasycznej” propagandy zimnowojennej przypada na przełom lat czterdziestych i pięćdziesiątych. Wtedy też pojawiało się najwięcej haseł i dzieł odnoszących się do komunistycznych ideałów i etosu proletariackiego. Z czasem propaganda się zmieniała, „subtelniała”, co było związane z rozwojem sposobów masowego komunikowania, ale także z ewolucją samych środków masowego przekazu, wśród których coraz ważniejsze miejsce zaczęła zajmować telewizja. Nie należy zapominać o mobilizacyjnej stronie propagandy – nieustannie wieszczzone zagrożenie miało przypominać o obowiązkach obywateli wobec władzy komunistycznej: zwiększaniu wydajności pracy, zachowywaniu wzmożonej czujności wobec ewentualnych aktów szpiegostwa czy sabotażu, nieustannej aktywności w okazywaniu poparcia partii rządzącej. Wszystko to było codziennością społeczeństwa karmionego propagandą, które jednak (na szczęście!) w znacznej części było świadome, że kierowany do niego przekaz przedstawiał zdeformowany i kłamliwy obraz rzeczywistości.

Propaganda służyła wówczas kształtowaniu widzenia świata, w którym zalety „swoich” były wyolbrzymiane i przypisane do „słusznego” systemu, a wszelkie wady przeciwników demonizowano lub nawet misternie konstruowano z czystej nieprawdy. Działo się to na różnych płaszczyznach, głównie ideologicznej, lecz także praktycznej. Wszystkie aspekty propagandy stawały

się składnikami prowadzonej polityki. Zagadnienia te mogą być rozpatrywane zarówno szczegółowo, jak i całościowo, zwłaszcza jako opowieść o funkcjonowaniu i rzeczywistości krajów „realnego socjalizmu”. Jednocześnie propaganda jawi się jako zjawisko dynamiczne, zmieniające się w zależności od doraźnych potrzeb politycznych i społeczno-gospodarczych, niemniej oddziałujące stale, intensywnie i długofalowo oraz przejawiające się także pośrednio w różnych formach kontroli opinii publicznej.

Dział tematyczny rocznika, poświęcony propagandzie zimnowojennej, zatytułowany *Studia*, rozpoczyna się od artykułu Agnieszki Cieślikowej *Tygodnik lotniczy „Skrzydła i Motor” (1946–1953)*. Autorka opisuje mało dotąd znane zjawisko uprawiania propagandy na łamach czasopisma zajmującego się problematyką związaną z szeroko rozumianą awiacją, a skierowanego przede wszystkim do młodych ludzi zafascynowanych lotnictwem. Temat oddziaływania propagandowego za pośrednictwem form estradowych został poruszony w artykule Wiktora Węglewicz *Chór Aleksandrowa jako narzędzie propagandy sowieckiej (na przykładzie tournée w Polsce w latach 1946 i 1951)*. W nieco innym ujęciu zagadnienia agitacji i topornej pseudopsychologii ukazuje Tomasz Krok w tekście *Sprawa siatki wywiadowczej Napoleona Idzikowskiego (1954–1955) w propagandowym reportażu Wandy Odolskiej „Ostrowiecki proces”*, w którym rzeczywiste aspekty niepodległościowej działalności siatki wywiadowczej autor zestawia z propagandowymi tekstami publikowanymi w prasie komunistycznej i specjalnej broszurze, opracowanej przez jedną z najbardziej cenionych przez komunistów propagandzistek. Anna Patecka-Frauenfelder w artykule *Tematyka niemiecka na łamach polskich tytułów prasowych Października* opisuje pozornie zróżnicowane poglądy prezentowane w prasie polskiej w okresie politycznej odwilży z połowy lat pięćdziesiątych w odniesieniu do Republiki Federalnej Niemiec. Podobne zagadnienie – wizerunek niemieckich żołnierzy, ukazywanych przede wszystkim jako spadkobierców Wehrmachtu, został opisany w tekście Tomasza Leszkowicza *„Uwaga! Bundeswehra!”*. *Zachodnioniemieckie siły zbrojne w dyskursie propagandowym Ludowego Wojska Polskiego w latach sześćdziesiątych*. Natomiast Patryk Pleskot w artykule *„Projekt Prawda” przeciw „judaszowym srebrnikom”*. *Ucieczki Romualda Spasowskiego i Zdzisława Rurarza w propagandzie PRL i USA – kampanie medialne w cieniu stanu wojennego* dokonuje analizy propagandowej wymiany ciosów między stroną amerykańską a władzami PRL po głośnej ucieczce dwu ambasadorów po wprowadzeniu stanu wojennego. Tekst ten kończy dział *Studia*.

Dział *Varia* (będący w lwiej części dorobkiem konferencji naukowych „Udzielne księstwo? Relacje między partią komunistyczną a służbami bezpieczeństwa w PRL” oraz „Katolicy świeccy w PRL 1956–1980”) otwiera artykuł Roberta Kolasy *W walce o władzę. Działalność Polskiej Partii Robotniczej i Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Pile w latach 1945–1948*, opowiadający o rozpracowaniu, represjach i finalnym przejmowaniu wszystkich struktur politycznych, niebędących (jeszcze) pod kontrolą komunistów, na przykładzie powojennej Piły. W dziale tym znajduje się także tekst Mariusza Żuławnika *Referendum ludowe z 30 czerwca 1946 roku w Płocku i powiecie płockim*, w którym autor przybliży proces fałszowania i wykorzystania referendum przez władze komunistyczne. Artykuł Marty Paszek *Kobiety – безпеka – partia – kariera. Próba portretu zbiorowego funkcjonariuszek na stanowiskach kierowniczych w Wojewódzkim Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego w Katowicach (1945–1956)* stanowi analizę kadr i polityki personalnej w odniesieniu do kobiet w aparacie bezpieczeństwa szczebla wojewódzkiego – konkretnie w Katowicach, gdzie – jak się okazuje – niepoślednią rolę odgrywały kobiety. Z kolei tekst Adriany Dawid *Aparat bezpieczeństwa jako wykonawca dyrektyw Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w sprawie zwalczania postaw proniemieckich. Casus opolski (1950–1956)* daje wgląd w relacje między wojewódzkimi władzami partyjnymi a lokalnymi strukturami bezpieczeństwa ze szczególnym uwzględnieniem ich stosunku do mniejszości niemieckiej, zwalczanej przez władze komunistyczne. Marcin Kasprzycki w artykule „*Egzekutywa jest odpowiedzialna za Urząd i jego pracę*”. *Realizacja przez komitety powiatowe PZPR w województwie krakowskim (1955–1956) uchwały III Plenum KC PZPR w sprawie pracy organów bezpieczeństwa* przybliży z kolei stosunki między partią a bezpieczeństwem w Krakowie po „rozliczeniowym” III Plenum KC. Także województwa krakowskiego i analizy niewidzialnej sieci powiązań, choć w nieco późniejszym okresie, dotyczy opracowanie Sebastiana Drabika *Relacje Służby Bezpieczeństwa i KW PZPR na przykładzie Krakowa w okresie „małej stabilizacji” w świetle akt partyjnych*. Tomasz Sikorski w artykule „*O narodowy i społeczny autentyzm polskiego socjalizmu*”. *Kilka refleksji nad genezą „manifestu” Janusza Zabłockiego z roku 1968* przybliży poglądy i motywy działania jednego z najważniejszych działaczy katolickich w PRL. Maciej Motas w tekście „*Nie można kontynuować kierownictwa na wzór Bolesława bez Bolesława*”. *Sprawa wyboru przewodniczącego Stowarzyszenia PAX po śmierci Bolesława Piaseckiego* porusza skomplikowaną sprawę ideowej i politycznej sukcesji po śmierci Bolesława Piaseckiego – katolika, utrzymującego, że mar-

ksizm można pogodzić z religią. Do tematyki dotyczącej katolików świeckich, uwikłanych w różne instytucjonalne zależności od władz komunistycznych, nawiązuje artykuł Zbigniewa Bereszyńskiego *Od koncesjonowanych stowarzyszeń chrześcijańskich do „Solidarności”*. *Katolicy świeccy w poszukiwaniu swojego miejsca w polskiej rzeczywistości społeczno-politycznej na przykładzie losów Jana Calki i Jerzego Łysiaka w ostatnim ćwierćwieczu Polski Ludowej oraz w III RP*, zamykający dział *Varia*.

Numer dopełniają dwa działy stałe: *Edycje źródeł* oraz *Recenzje*.

Zapraszamy do lektury.

Redakcja

